

نماز جمعه،

نماز انقلابی و فراموش شده!

(این مقاله در دوران رژیم پهلوی، زمانی که چندان عنایتی به برگزاری نماز جمعه نبود، نوشته شده و به صورت دستی بین اقشار مختلف مردم توزیع گردید)

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ سَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى

از روزگاری که قوانین اجتماعی اسلام تعطیل گشته مسلمین به عقب افتادگی و انحطاط گرفتار شده اند. بیعت، هجرت، جمعه و جهاد احکامی بودند که عظمت و قدرت مسلمانان با آنها بستگی و پیوند داشت. با فراموش کردن این احکام و محدود ساختن اسلام به اعمال اخلاقی و فردی، روح اجتماعی اسلام از میان مسلمین دور شد و اینک چنان این روح مبارک از ما فاصله گرفته که اگر کسی برای تجدید حیات جامعه اسلامی از آن قوانین عظیم الهی سخن به میان آورد، از سوی اهل دیانت به کجروی و انحراف در دین متهم می‌گردد. از جمله این احکام فراموش شده یکی نماز جمعه است که به خصوص در جامعه تشیع تقریباً متروک گشته با اینکه از حیث سند تشریح، در کتاب و سنت به وجوب آن تصریح شده است و مساجد جمعه ای که در شهرهای ایران دیده می‌شوند نیز گواه هستند که در گذشته سیره مسلمانان بر إقامة این نماز جاری بوده است. و از حیث حکمت تشریح، نماز فرخنده جمعه در نظام حکیمانه اسلام نقش مؤثری را بر عهده دارد زیرا در ضمن دو خطبه ای^(۱) که امام جمعه، موظف است هر هفته در برابر انبوه مسلمین ایراد کند اوضاع عمومی مسلمانان جهان، تشریح می‌شود و جبهه مسلمین از مخالفین مشخص می‌گردد و مسیر هدایت و حرکت در جامعه اسلامی تبیین می‌شود و وحدت و یکپارچگی مسلمانان در اجتماع عظیم جمعه به چشم می‌آید. و بر هیچ منصفی پوشیده نیست که ترک این نماز بزرگ مخصوصاً در این روزگار، تا چه اندازه به سود آید استعمار و دشمنان اسلام خواهد بود و دستهایی که مسلمانان را از این نماز پرتور دور می‌کنند واضح و آشکار است که دانسته یا ندانسته چه کمک مؤثری به جبهه کفر و نفاق می‌نمایند. اهمیت نماز جمعه برای مسلمانی که مختصر درک اجتماعی داشته باشد و اسلام را دین رهبانیت و عزلت نداند، بدیهی و روشن است.

نماز جمعه در قرآن

اسلام به نماز جمعه ارج بسیار بخشیده زیرا آنرا در متن «کتاب» یعنی قرآن کریم جای داده است. بنابراین همان‌طور که قرآن متواتر، تردیدناپذیر و قطعی است حکم نماز جمعه نیز مورد شک و شبهه

---

(۱) - نماز جمعه که به هنگام ظهر روز جمعه باید اقامه شود، مانند نماز صبح دو رکعت است که به جماعت می‌خوانند و قبل از نماز، دو خطبه توسط امام جمعه باید خوانده شود. امام در میان دو خطبه می‌نشیند تا آن دو را از یکدیگر جدا کند. نماز جمعه به جای نماز ظهر برگزار خواهد شد. بنابراین با خواندن نماز جمعه، نماز ظهر از شخص مسلمان ساقط می‌باشد و خواندن نماز ظهر پس از نماز جمعه بدعت است.

نمی‌تواند قرار گیرد و در ردیف مسائلی نیست که تنها به احادیث مظنون استناد داده می‌شوند. این قرآن عظیم است که در سوره فرخنده «الْجُمُعَة» می‌فرماید:

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

یعنی: «ای اهل ایمان چون برای خواندن نماز روز جمعه ندا داده شود (آذان روز جمعه گفته شود) پس به سوی ذکر خدا بشتابید و خرید و فروش را رها کنید این کار برای شما بهتر (از هر داد و ستدی) است اگر (سودش را) می‌دانستید». در قرآن کریم برای هیچ یک از نمازهای واجب شبانه روزی این همه اصرار و تأکید نشده است. زیرا:

أولاً قرآن امر نموده تا هرکس که ایمان دارد به سوی نماز جمعه شتاب کند، و امر خداوند متعال یا پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله برای کارهایی می‌آید که شرعاً واجب اند و ترک آنها عقاب دارد به دلیل اینکه قرآن در سوره شریفه نور می‌فرماید:

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

یعنی: «کسانی که با امر او مخالفت می‌ورزند باید بترسند که فتنه ای یا عذابی دردناک به ایشان برسد».

ثانیاً قرآن مؤمنان را برشتافتن به سوی نماز جمعه در هنگام شنیدن آذانش فرمان داده^(۲) در صورتی - که نسبت به نمازهای واجب شبانه روزی چنین دستوری نداده است.

ثالثاً قرآن کریم هرگونه خرید و فروش را هنگام آذان جمعه نهی فرموده در حالی که برای هیچ نمازی این قید را نیاورده است.

با اینهمه معلوم نیست چرا نمازهای شبانه روزی را باید واجب بدانیم ولی نماز جمعه را نباید واجب شماریم؟!

نماز جمعه در سنت

---

(۲) - این شتاب برای آنست که قبل از شروع خطبه، مسلمانان خود را به محل تشکیل نماز برسانند تا خطبه نماز را درک کنند پس با نگفتن آذان جمعه، شتاب به سوی نماز ساقط می‌شود نه اصل نماز چنانکه برخی به غلط پنداشته اند.

علاوه بر قرآن کریم احادیث معتبر و متعددی در وجوب نماز جمعه از پیغمبر خدا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) به ما رسیده است که شیعه و سنی در نقل آنها اتفاق دارند و ما در اینجا به ذکر آثار نبوی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ از کتب معتبر شیعه می‌پردازیم:

شیخ زین الدین معروف به شهید ثانی در رساله «الجمعة» و شیخ حرّ عاملی در «وسائل الشیعه» آورده اند که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمود:

«إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَرَضَ عَلَيْكُمُ الْجُمُعَةَ، فَمَنْ تَرَكَهَا فِي حَيَاتِي أَوْ بَعْدَ مَوْتِي اسْتِخْفَافًا بِهَا أَوْ جُحُودًا لَهَا فَلَا جَمَعَ اللَّهُ شَمْلَهُ وَلَا بَارَكَ لَهُ فِي أَمْرِهِ، أَلَا وَلا صَلَاةَ لَهُ، أَلَا وَلا زَكَاةَ لَهُ، أَلَا وَلا حَجَّ لَهُ، أَلَا وَلا بَرَّ لَهُ حَتَّى يَتُوبَ».

یعنی: «خدای تبارک و تعالی نماز جمعه را بر شما واجب گردانید پس هرکس که در زندگی من یا پس از مرگم این نماز را سبک گیرد یا انکارش نماید و به این جهت آن را ترک کند، خداوند پراکندگی او را جمع نخواهد نمود و در کارش برکت نخواهد داد، آگاه باشید که نمازی برای او نیست، آگاه باشید که زکاتی برای او نیست، آگاه باشید که حجی برای او نیست، آگاه باشید هیچ عمل نیکی برای او نیست تا اینکه توبه کند». و نیز شیخ محمد بن جمال الدین مکی معروف به شهید اول در کتاب «الذکری» و شهید ثانی در رساله «الجمعة» آورده اند که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمود:

«الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ إِلَّا أَرْبَعَةً عَبْدٌ مَمْلُوكٌ^۳، أَوْ امْرَأَةٌ أَوْ صَبِيٌّ أَوْ مَرِيضٌ».

یعنی: نماز جمعه حقّ و اجبی است بر هر مسلمانی مگر بر چهار کس، بنده مملوک (اسیر جنگی) یا زن یا کودک یا بیمار. و همچنین علامه حلی در کتاب «التذکرة» و محقق در کتاب «المعتبر» و ابن فهد در کتاب «المهذب» آورده اند که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمود:

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْجُمُعَةُ فَرِيضَةً وَاجِبَةً إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. یعنی: نماز جمعه بر شما مقرر شده، فریضه و واجب است تا روز رستاخیز. و نیز محقق در کتاب «المعتبر» آورده که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمود: الْجُمُعَةُ وَاجِبَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ. یعنی: «نماز جمعه بر هر مسلمانی واجب است در جماعت». و همچنین شهید ثانی در رساله «الجمعة» و شیخ حرّ عاملی در وسائل الشیعه آورده اند که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمود: لَيْتَنَّهُنَّ أَقْوَامٌ مِنْ وَدَعِهِمُ الْجُمُعَاتِ أَوْ لَيَخْتَمَنَّ عَلَى قُلُوبِهِمْ ثُمَّ لَيَكُونَنَّ مِنَ الْغَافِلِينَ. یعنی: «مردمی که نمازهای جمعه را ترک می‌کنند یا باید از این کار خودداری نمایند و یا بر دلهای ایشان مهر زده می‌شود»

^۳ - خبر برای مبتدای محذوف است.

(یعنی از آنها سلب توفیق می‌گردد) آنگاه از شمار کسانی خواهند شد که از خدا غافل گشته اند. و نیز شیخ مفید در کتاب المقنعه آورده است که رسول خدا ﷺ فرمود:

مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ ثَلَاثًا مِنْ غَيْرِ عِلَّةٍ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قَلْبِهِ.

یعنی: «کسی که بدون علت سه بار نماز جمعه را ترک کند خدا بر دل او مهر می‌زند». این آثار که همگی موافق با متن قرآن هستند و از بزرگان و اعلام شیعه نقل شده اند، نشان می‌دهد که نماز جمعه در هیچ زمانی تعطیل بردار نیست و با هیچ بهانه ای نباید آن را کنار گذاشت.

پاسخ به شبهات مخالفین

با وجود تصریح کتاب و سنت بر وجوب نماز جمعه عده ای از فقها این فریضه عظیم الهی را متروک گذاشته اند و برای این کار به بهانه های مختلف متوسل گشته اند. گاهی می‌گویند: «نماز جمعه در زمانی که امام معصوم حضور دارد واجب می‌شود و در زمان غیبت امام واجب نیست» با اینکه اولاً همان‌طور که ضمن آیه قرآن و آثار نبوی دیدیم چنین قیدی به هیچ وجه در کتاب و سنت نیست. ثانیاً اگر امام معصوم حضور داشته باشد او به خواندن نماز جمعه سزاوارتر از دیگران است ولی اگر حضور نداشته باشد به چه دلیل حق داریم حکم مطلق خدا را تعطیل کنیم؟ احکام دیگر اسلام مانند حکومت و قضاوت و غیر آن دو نیز همین‌طورند یعنی اگر امام معصومی حاضر باشد بی شک او به حکومت شایسته تر از دیگران است ولی اگر امام معصوم حاضر نباشد آیا می‌توان گفت که مسلمانان اصلاً نباید دولت و حکومتی تشکیل دهند؟ عجب است که این فقها به نیابت از امام معصوم، در غیبت او به خود اجازه می‌دهند که «سهم امام» را از مردم دریافت دارند ولی خواندن نماز جمعه و ایجاد حکومت اسلامی و جهاد در راه خدا را به عهده امام می‌گذارند و به خود اجازه نمی‌دهند تا در این موارد از امام معصوم نیابت کنند!

سخن این فقها بی شباهت به گفتار آن دسته از عوام صوفیه نیست که می‌گویند: «ما نماز نمی‌خوانیم نماز آن بود که مولا علی علیه السلام خواند». آنها هم می‌گویند: «ما نماز جمعه نمی‌خوانیم نماز جمعه آن است که امام غایب باید بیاید و بخواند». باز می‌گویند: «روایت است که امام فرمود - الْجُمُعَةُ لَنَا - یعنی نماز جمعه از آن ماست، و از این عبارت و امثال آن نتیجه می‌گیرند که نماز جمعه را باید ترک نمود.» اینها بدون اینکه توجه داشته باشند عترت را به مخالفت با کتاب و سنت متهم می‌کنند با اینکه هرگز چنین نبوده بلکه اهل بیت پیغمبر (علیهم السلام) در دوران حکومت بنی امیه می‌دیدند که مسلمانان در نمازهای دولتی جمعه شرکت می‌کنند و از این راه ممکن است

فریب تبلیغات آمویان را بخورند لذا هرگاه که ممکن می‌شد می‌فرمودند نماز جمعه از آن ماست و ما باید آن را بخوانیم (و درست هم می‌گفتند) این را می‌فرمودند تا مردم مسلمان با حضور در نمازهای دولتی، حکومت ستمگران را تأیید نکنند، نه اینکه منظور اهل بیت علیهم‌السلام این بوده که آیه قرآن به طور اختصاصی برای ایشان نازل شده و مسلمین برخلاف دستور قرآن و سنت نماز جمعه را باید به کلی ترک نمایند و در غیاب آنها حق ندارند این فریضه بزرگ الهی را با امام جمعه شایسته ای از میان خودشان، اداء کنند! چگونه ممکن است چنین تصویری نمود و اهل بیت علیهم‌السلام را به مخالفت با کتاب و سنت متهم ساخت؟ مگر نه اینکه برطبق روایات شیعه خود ائمه علیهم‌السلام فرموده اند: «ما کان لنا فهو لشیعینا» یعنی: «هر چه که از آن ماست از آن پیروان ماست». پس اگر در زمان حضور امام، خود او باید نماز جمعه را اقامه نماید در غیبت وی پیروان امام باید کسی را از میان خود بر اقامه جمعه مشخص کنند و به انجام این امر واجب قرآنی قیام نمایند.

اخیراً می‌گویند: «نماز جمعه از شئون حکومت است و اقامه آن بر عهده حاکم اسلامی است» و از این سخن نتیجه می‌گیرند که در این زمان بر مسلمانان واجب نیست تا نماز جمعه را به امامت شخصی لایق، برپا دارند. اگرچه در این شبهه تنزل نموده اند و از «امام معصوم» به «حاکم اسلامی» پائین آمده اند ولی این نیز خطاست و در جواب باید گفت آری چون حاکم اسلامی بر مسلمانان حکومت کند البته او باید نماز جمعه را با گروه مسلمین اقامه نماید اما اگر حاکمی در کار نباشد به چه دلیل سایر مسلمین از حکم عمومی خدا و رسول معاف هستند؟ مگر خطاب خدا و رسول درباره نماز جمعه تنها به حُکام وقت بوده است؟ همه می‌دانیم که گرفتن زکات هم بر عهده حکومت اسلامی است پس چرا ایشان همین سخن را درباره زکات نمی‌گویند و مسلمانان را از پرداختن زکات در این روزگار معاف نمی‌کنند؟ نماز مبارک جمعه خود، حکومت ساز است در سایه نماز جمعه و دیگر احکام اجتماعی اسلام بود که رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم حکومت درخشان اسلامی را پدید آورد. دستیابی به مدینه فاضله اسلامی بدون رعایت احکام اجتماعی اسلام، مانند دستیابی به بهشت موعود است بدون اطاعت خدا!

نتیجه بحث

از آنچه گفتیم معلوم شد که نماز جمعه بر طبق آیه محکم قرآن و بیان رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم واجب است و ترک آن حرام می‌باشد و در وجوبش حضور امام معصوم شرط نیست. بنابراین همه مسلمانان (جز کسانی که بنا بر آثار وارده از رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در خواندن نماز جمعه معذورند) موظف هستند تا در نماز جمعه شرکت کنند (مخصوصاً کسانی که این رساله را خوانده اند و از حکم قرآن مجید و

دستور پیغمبر خدا در مورد نماز جمعه آگاه شده اند و در حقیقت به ایشان اتمام حجت گشته است) و این بهانه که کسی بگوید: «من مقلد هستم و بنا بر فتوای فلان فقیه نماز جمعه را نمی‌خوانم» صحیح نیست زیرا تقلید برای آن است که شخص عامی، به کمک فقیه از حکم خدا آگاه شود و موافق با آن حکم عمل کند اما اگر بفهمد که آن فقیه اشتباه نموده و حکم واقعی خدا، چیز دیگری است حق ندارد از فقیه مزبور تقلید کند و ما به فضل خدا در این رساله به طور واضح ثابت کردیم که فتوای مخالفین وجوب نماز جمعه ناشی از اشتباه است و با حکم خدا و رسولش منافات دارد و از درجه اعتبار ساقط می‌باشد و حق همانست که از مدلول روشن قرآن کریم و احادیث صحیح بدست می‌آید - وَالْحَقُّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

تجریش، جمادی الأولى ۱۳۹۲ هجری قمری